

Розвиток скотарства як чинник формування соціальної ефективності

Мета статті - оцінити вплив розвитку галузі скотарства на рівень зайнятості й оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний метод (аналіз наукових підходів до розгляду елементів соціальної політики, їх практичної реалізації), порівняльного аналізу (порівняння рівня заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь у підприємствах України і по зонах в галузях рослинництва, тваринництва, у тому числі скотарства); абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Доведено можливість використання величини заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах як показника, за яким можна визначати рівень соціальної ефективності розвитку аграрних підприємств і галузі скотарства зокрема. Розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь вищий в галузі рослинництва порівняно з тваринництвом. При цьому її величина найвища у підприємствах зони Лісостепу, тоді як найнижча - у господарствах зони Степу.

У підприємствах, які спеціалізуються на виробництві виключно продукції рослинництва, розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь суттєво поступається перед підприємствами, що виробляють продукцію рослинництва і тваринництва. У цій ситуації, відповідно, така складова соціальної ефективності, як заробітна плата з розрахунку на 100 га с.-г. угідь, є невисокою.

Із підвищенням рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції тваринництва, у тому числі скотарства, величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь зростає. Це свідчить про позитивний соціальний ефект розвитку як галузі тваринництва, так і галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах.

Елементи наукової новизни. Доведено, що розвиток скотарства виступає чинником підвищення соціальної ефективності аграрних підприємств.

Практична значущість. Полягає в обґрунтуванні підвищення рівня соціальної ефективності аграрних підприємств із поглибленням їх спеціалізації при виробництві продукції тваринництва і скотарства. Табл.: 6. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: соціальна ефективність; заробітна плата; спеціалізація; тваринництво; скотарство.

Шиян Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва (Харківська обл., п/в «Докучаєвське-2»)

E-mail: Natashyian1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0625-8534>

Постановка проблеми. На сьогодні українське село переживає досить складні часи. Продовжує зменшуватися і чисельність сільського населення, і кількість населених пунктів. Безумовно, вирішити цю проблему в стратегічному плані можливо лише завдяки економічному розвитку сільських територій. Це дасть змогу наповнити бюджети сільських громад, а також призупинити міграцію населення до міст і за кордон. Одним із варіантів подолання цієї проблеми є перехід сільськогосподарських підприємств від спрощеної системи виробництва, пов'язаної лише з галуззю рослинництва, до більш складної та диференційованої, яка також пов'язана і з виробництвом продукції тваринництва. Це, з одного боку, дозволить поліпшити структуру землекористування та сприятиме поліпшенню ситуації, яка скла-

лася, а з іншого - дасть змогу задіяти сільське населення у процесі виробництва продукції галузі тваринництва, яке значно менш сезонне, ніж галузь рослинництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній економічній літературі існує чимало публікацій, спрямованих на постановку і пошук шляхів вирішення соціальних проблем сільського населення. У ряді випадків розглядається проблема зайнятості сільського населення, темпи зростання та рівень безробіття якого суттєво вищі порівняно з містом [8].

Проблемними є питання ротації сільських кадрів, залучення молодих спеціалістів до роботи в сільській місцевості, адже висувуються нові вимоги до професійно-кваліфікаційного складу кадрів, виникає потреба універсалізації працівників, їх багатопрофільної професійної підготовки. Дедалі частіше науковці і практики звертаються

до розгляду поняття «ефективна зайнятість сільського населення», яка, на переконання В. Ткачука, повинна поєднувати в собі всі соціально-економічні умови: високий рівень доходів, забезпеченості гідними умовами життя і соціальними благами [8].

У сучасній науковій літературі існує серія публікацій, зорієнтованих на розгляд теоретичних і практичних аспектів формування й використання соціального капіталу, у тому числі в аграрній сфері. Ці питання відображено в роботах М. Грицаєнка, М. Маліка, О. Рябоконея, О. Шпикуляка та ін. [4, 9]. За О. Шпикуляком, під соціальним капіталом розуміємо потенціал особистості, який ґрунтується на соціальних надбаннях, міжособистісних зв'язках, груповій взаємодії, взаємній довірі, участі людини в організації. Також потрібно є його підтримка і розвиток. Певною мірою це можливо завдяки реалізації соціальної політики країни [10].

Доволі часто в наукових публікаціях соціальні проблеми сільського населення розглядаються з позиції формування системи мотивації до праці в сільськогосподарських підприємствах. Зокрема, Л. Михайлова ці питання досліджує з точки зору поєднання економічної і соціальної складових мотивації до праці в діяльності аграрних підприємств [5].

Як відомо, на практиці існують різні підходи до мотивації праці: такі, що ґрунтуються на психології людини (теорія потреб людини Маслоу [13], теорія Х/У Мак-Грегора, [14], теорія мотивації Герцберга, теорія потреб Мак-Клейланда), які мають економічну сутність

(управлінські рішення М. Маліка, дослідження продуктивності праці О. Бугуцького, В. Дієсперова) тощо [1, 11, 12]. Свій підхід у розгляді проблеми мотивації працівників підприємств до праці представив В. Павлик. Автор здійснив спробу оцінити мотивацію працівників на основі теорії очікування Едварда С. Толмена. Науковець довів необхідність подальшого розвитку теорії мотивації працівників від кінцевих результатів їхньої роботи.

Проблему мотивації розглядають також з позиції величини заробітної плати сільського населення, яка суттєво поступається перед такою у містах і потребує дослідження.

Незважаючи на наявність різних підходів до розгляду соціальних проблем на селі, існує певне коло питань, які досліджені недостатньо. До таких належать і питання, пов'язані з соціальною складовою розвитку галузі скотарства.

Мета статті - оцінити вплив розвитку галузі скотарства на рівень зайнятості й оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. До переліку показників рівня соціальної ефективності належить величина оплати праці робітників, тобто їх заробітна плата. Рівень заробітної плати в аграрній сфері економіки нижчий порівняно з іншими сферами національної економіки. Це підтверджує й аналіз середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності, наведений у щорічнику «Сільське господарство» (табл. 1).

1. Середньомісячна заробітна плата по економіці, у тому числі в сільському господарстві, грн

Рік	Середньомісячна заробітна плата в галузі економіки, грн	У тому числі в сільському господарстві, грн	Відношення середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві до заробітної плати в галузі економіки, %
2010	2239	1430	63,9
2011	2247	1478	65,8
2012	3026	2026	67,0
2013	3265	2270	69,5
2014	3480	2476	71,2
2015	4195	3140	74,8
2016	5183	3916	75,6

Джерело: Розраховано автором з використанням даних [7].

Якщо у 2010 р. середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві становила 63,9 % від її рівня в галузі економіки, то у 2016 р. вона дещо підвищилася - 75,6 % від

рівня останньої, хоча все одно залишається меншою. Тобто це одна з важливих проблем у діяльності підприємств аграрної сфери економіки.

Аналіз середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві по областях України свідчить про зростання її варіації за останні роки. Якщо в 2014 р. коефіцієнт варіації середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві становив 12,7 %, то у 2016 р. - 42,3 %, тобто збільшився на 29,6 в.п. Отже, спостерігається зростання різниці у розмірі заробітної плати по областях України, що ставить питання про їх нерівність.

Нерівність у розмірі заробітної плати в областях країни підтверджує їх поділ на аграрні та індустріальні. Аграрні регіони, у свою чергу, суттєво поступаються за рівнем доходу з розрахунку на одного працюючого. Звідси, рівень соціальної ефективності діяльності підприємств (відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства - підвищення добробуту, якості життя) саме в аграрних регіонах нижчий порівняно з індустріальними.

Крім відмінностей у заробітній платі працівників аграрної сфери економіки по областях, існує певна диференціація у формуванні заробітної плати в підприємствах, які спеціалізуються на виробництві тих чи інших видів продукції. Простежити її можна шляхом визначення показника рівня заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах. Саме цей показник, на наш погляд, дозволить порівняти величину оплати праці в підприємствах, які мають різний рівень спеціалізації

виробництва продукції рослинництва і тваринництва, зокрема галузі скотарства. Для його визначення необхідні показники оплати праці та площі сільськогосподарських угідь.

У цілому в основу розрахунків розмірів заробітної плати та норм продуктивності праці працівників у сільськогосподарських підприємствах покладено мінімальні державні та галузеві гарантії з оплати праці, тарифну сітку, умови та розміри матеріального стимулювання, визначені в колективному договорі. У Галузевій угоді, укладеній між Міністерством аграрної політики та продовольства України, Федерацією роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України, Професійною спілкою працівників агропромислового комплексу України в сільському господарстві встановлено мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника, який виконує просту роботу, що не вимагає кваліфікації, за повністю виконану місячну норму праці в розмірі не меншому від розміру мінімальної заробітної плати, визначеної законодавством України.

У дослідженні для визначення величини оплати праці та площі сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах у 2010-му і 2016 рр. використано дані, наведені у формі 50 с.г. На основі цих даних обчислено розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь по сільськогосподарських підприємствах і галузях рослинництва і тваринництва (табл. 2).

2. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах України і по зонах у 2010-му і 2016 рр., на 100 га с.-г. угідь, тис. грн

Зона	Усього		У тому числі				
			рослинництво			тваринництво	
	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	усього	у т.ч. рослинництво 100 %		кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь
				зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств		
2010 р.							
Україна	8815	360,3	231,4	2653	19,04	4306	128,9
Зони:							
Степ	4129	307,9	220,8	1592	17,25	1545	87,1
Лісостеп	3384	418,5	251,2	859	22,00	1842	167,2
Полісся	1302	372,1	204,2	202	18,24	919	167,9
2016 р.							
Україна	8315	784,3	571,3	3351	42,98	2973	213,0
Зони:							
Степ	3622	628,2	504,3	1730	36,04	899	123,9
Лісостеп	3437	931,5	643,9	1205	56,28	1425	287,6
Полісся	1256	768,4	533,4	416	35,89	649	235,0

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.г. за 2010-й і 2016 рр.

Зважаючи на наведені розрахункові дані, стає зрозуміло, що в межах зон України і у 2010-му і 2016 рр. величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь найвищою була в Лісостепу: у 2010 р. вона досягала 418,5 тис. грн, у 2016 р. - 931,5 тис. грн.

У межах галузей заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у рослинництві була вищою, ніж у тваринництві. Зокрема, у 2010 р. по Україні в галузі рослинництва вона становила 231,4 тис. грн, водночас у тваринництві - 128,9 тис. грн. У 2016 р. - аналогічно: заробітна плата на 100 га с.-г. угідь вищою була у галузі рослинництва - 571,3 тис. грн, із 213,0 тис. грн у галузі тваринництва.

У межах зон України заробітна плата з розрахунку на 100 га с.-г. угідь в Лісостепу перевищувала показник Полісся і Степу. При цьому меншим був показник у степовій зоні - і в рослинництві, і в тваринництві.

Тобто розмір заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах вищий в галузі рослинництва порівняно з тваринництвом. При цьому найвищу заробітну плату одержували у підприємствах Лісостепу, найменшу - у господарствах Степу.

У процесі досліджень виникло питання: яким є розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь в підприємствах, які повністю спеціалізуються на виробництві продукції галузі рослинництва (див. табл. 2). Результати розрахунків свідчать, що в таких господарствах розмір заробітної плати на 100 га с.-г. угідь суттєво нижчий, ніж у сільськогосподарських підприємствах, які крім рослинницької виробляють ще продук-

цію тваринництва. Зокрема, у 2010 р. величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах із виробництвом тільки продукції галузі рослинництва становила 19,04 тис. грн за показника в галузі рослинництва 231,4 тис. грн. У 2016 р. розмір заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у підприємствах, які виробляли лише продукцію галузі рослинництва, знаходився на рівні 42,98 тис. грн за її величини в галузі рослинництва 571,3 тис. грн.

Тобто аграрні підприємства, які спеціалізуються тільки на виробництві продукції галузі рослинництва, що супроводжується збільшенням сезонних працівників у господарстві, яким заробітна плата сплачується лише в період сезонних робіт, зменшенням постійних працівників підприємства, мають на 100 га с.-г. угідь низьку величину заробітної плати. Відповідно такий показник соціальної ефективності, як заробітна плата, є низьким.

Наступним етапом досліджень став аналіз розміру заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у галузі тваринництва з різним рівнем спеціалізації підприємств. Рівень спеціалізації виробництва належить до показників, що виявляють вплив на ефективність виробництва аграрної продукції [2, с. 538]. У контексті питань, які розглядаються в дослідженні, було розраховано величину заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у підприємствах із питомою вагою продукції галузі тваринництва до 25,0 %; 25,1-50,0; 50,1-90,0 і понад 90,1 %. Тобто це підприємства з невисоким рівнем спеціалізації виробництва продукції галузі тваринництва, середнім, високим і глибоко-спеціалізованим господарства (табл. 3).

3. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у галузі тваринництва з різним рівнем спеціалізації в сільськогосподарських підприємствах України і за зонами в 2010-му і 2016 рр., тис. грн

По природно-економічних зонах	Тваринництво									
	усього		у т.ч. із рівнем спеціалізації, %							
	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	до 25,0		25,1-50,0		50,1-90,0		більше 90,1	
Кількість підприємств			зар. плата на 100 га с.-г. угідь	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	
	2010 р.									
Україна	4306	128,9	2311	7,36	736	25,00	899	44,78	360	257,92
Степ	1545	87,1	1145	6,32	198	22,34	112	31,72	90	357,18
Лісостеп	1842	167,2	962	8,62	376	27,28	384	57,91	120	434,42
Полісся	919	167,9	205	7,62	162	23,40	403	34,31	149	85,38

	2016 р.									
Україна	2973	213,0	1742	21,25	453	64,76	315	119,64	464	1069,83
Степ	899	123,9	700	18,22	78	53,23	28	103,77	93	1398,41
Лісостеп	1425	287,6	813	24,11	252	72,43	149	132,05	211	2100,04
Полісся	649	235,0	229	18,35	123	55,78	138	95,84	159	277,33

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50с.г. за 2000 і 2016 рр.

Заслугує на увагу ситуація, за якої величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сформованих сукупностях збільшувалася з підвищенням рівня спеціалізації підприємства на виробництві продукції галузі тваринництва. Так, у 2010 р. вона зросла від 7,36 тис. грн у підприємствах із питомою вагою виробництва продукції галузі тваринництва у загальному обсязі товарної продукції до 25,0 % до 44,78 тис. грн у підприємствах, які увійшли в групу 50,1-90,0 %. У господарствах із рівнем спеціалізації на виробництві продукції тваринництва понад 90,1 % величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь становила 257,92 тис. грн, перевищивши її в підприємствах першої групи в 35 разів.

За даними 2016 р. спостерігали аналогічні зміни. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь збільшилася від 21,25 тис. грн у підприємствах із рівнем спеціалізації до 25,0 % до 119,64 тис. грн у господарствах із рівнем спеціалізації 50,1-90,0 % і до 1069,83 тис. грн, або в 50,3 раза, у підприємствах із рівнем спеціалізації понад 90,1 %.

Одержані результати підтверджують, що з підвищенням рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції галузі тваринництва зростає і величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. Тобто галузь тваринництва вносить свій позитивний соці-

альний ефект у функціонування сільськогосподарського підприємства. Поряд із розвитком галузі рослинництва поглиблення рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції галузі тваринництва зумовлює, у свою чергу, збільшення цього показника. Отже, для підприємств доцільний розвиток як рослинництва, так і тваринництва.

Видається необхідним також з'ясувати, чому в групі підприємств із рівнем спеціалізації при виробництві продукції тваринництва понад 90,1 % величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь суттєво вища, ніж у підприємствах із рівнем спеціалізації на виробництві тваринницької продукції до 25,0 % (табл. 4).

Із загальної сукупності підприємств, що увійшли в досліджувану групу у 2010-му і 2016 рр., виключили підприємства з одночасно великим поголів'ям худоби і площею с.-г. угідь до 100 га. До таких, на нашу думку, можна віднести комбінати з виробництва продукції тваринництва, в яких відсутні земельні площі для вирощування кормів. У цьому випадку розрахований показник заробітної плати на 100 га с.-г. угідь досить чітко відображатиме ситуацію, що вплинула на його формування. За інших умов, при невеликій площі сільськогосподарських угідь і розвитку галузі тваринництва величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь буде високою.

4. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах із рівнем спеціалізації на виробництві продукції тваринництва понад 90,1 % в Україні і по зонах у 2010-му і 2016 рр., тис. грн

По природно-економічних зонах	Понад 90,1 %		У т.ч. без п-в із площею с.-г. угідь до 100 га	
	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь
	2010 р.			
Україна	360	257,92	210	175,66
Степ	90	357,18	43	235,69
Лісостеп	120	434,42	63	294,66
Полісся	149	85,38	104	65,85
	2016 р.			
Україна	464	1069,83	121	600,28
Степ	93	1398,41	20	972,2
Лісостеп	211	2100,04	49	1088,44
Полісся	159	277,33	52	182,53

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.г. за 2000 і 2016 рр.

У 2010 р. загальна кількість підприємств, віднесених до цієї групи, після коригування зменшилася від 360 до 210 господарств, величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь - від 257,92 до 175,66 тис. грн, хоча й надалі залишається високою. Найбільшою величиною заробітної плати на 100 га с.-г. угідь після коригування була у Лісостепу - 294,66 тис. грн.

У 2016 р. після коригування кількості підприємств, які увійшли до аналізованої групи, їхній показник зменшився від 464 до

121. Зменшилася чисельність підприємств і по зонах, і за величиною заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. У цілому по сільськогосподарських підприємствах України розмір заробітної плати зменшився від 1069,83 до 600,28 тис. грн, зокрема в лісостеповій зоні - від 1398,41 до 972, 2 тис. грн.

Таким чином, із підвищенням рівня спеціалізації на виробництві продукції тваринництва величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь також зростає (табл. 5).

5. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у галузі скотарства в сільськогосподарських підприємств України, у тому числі за зонами, у 2010-му і 2016 рр. за спеціалізацією, тис. грн

По природно-економічних зонах	Рівень спеціалізації галузі скотарства, %							
	до 25		25,1-50,0		50,1-90,0		понад 90,1	
	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь
2010 р.								
Україна	1071	80,0	640	240,9	599	382,0	81	712,3
Степ	422	68,0	121	190,5	20	237,9	-	-
Лісостеп	511	90,2	354	279,4	237	440,1	21	1211,9
Полісся	137	83,9	165	219,1	341	326,2	59	471,1
2016 р.								
Україна	920	250,8	349	637,3	211	1099,0	69	1212,7
Степ	281	178,4	37	509,3	8	1061,4	5	752,5
Лісостеп	482	313,4	207	712,1	94	1159,7	24	1418,1
Полісся	157	184,9	105	507,8	109	985,6	40	1008,7

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.-г. за 2000 і 2016 рр.

Результати розрахунків свідчать, що з підвищенням рівня спеціалізації виробництва продукції скотарства величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь зростає. Наприклад, у 2010 р. заробітна плата на 100 га с.-г. угідь по Україні у господарствах із рівнем спеціалізації на виробництві продукції скотарства до 25,0 % становила 80,0 тис. грн. При збільшенні рівня спеціалізації до 25,1-50,0 % заробітна плата на 100 га с.-г. угідь зросла втричі - до 240,9 тис. грн; за рівня спеціалізації 50,1-90,0 % вона досягла 382,0 тис. грн, тоді як найбільшого значення набула при рівні спеціалізації понад 90,1 % - 712,3 тис. грн.

Цікавим виявився розподіл рівня заробітної плати на 100 га с.-г. угідь по зонах України. У Степу в 2010 р. функціонували сільськогосподарські підприємства з рівнем спеціалізації до 90,0 %. Вузькоспеціалізованих підприємств (понад 90,1 %) з виробництва продукції скотарства не було. У Лісостепу і

Поліссі спостерігали закономірність щодо збільшення величини заробітної плати на 100 га с.-г. угідь при виробництві продукції скотарства з підвищенням рівня спеціалізації. Водночас за розміром заробітної плати на 100 га с.-г. угідь Полісся суттєво поступалося перед Лісостепом. Наприклад, у цьому році у вузькоспеціалізованих підприємствах лісостепової зони заробітна плата на 100 га с.-г. угідь знаходилася на рівні 1211,9 тис. грн, тоді як на Поліссі - лише 471,1 тис. грн.

У 2016 р. ситуація була аналогічною: з підвищенням рівня спеціалізації виробництва продукції галузі скотарства зростав рівень заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. По сільськогосподарських підприємствах ця величина збільшилася від 250,8 тис. грн при рівні спеціалізації галузі скотарства до 25,0 % до 1212,7 тис. грн при рівні спеціалізації понад 90,0 %, тобто в 4,8 раза. Вищим порівняно з іншими зонами був розмір

заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у Лісостепу за всіма аналізованими рівнями спеціалізації.

За аналізом наведених вище даних можна з'ясувати, чим зумовлено зростання заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. Для цього детальніше необхідно розглянути економічні показники розвитку скотарства у визначених групах за рівнем спеціалізації. Як відомо, галузь скотарства належить до галузей, в яких виробництво молока і яловичини взаємопов'язане. На сучасному етапі розвитку скотарство представлено перева-

жно виробництвом молока. Лише окремі сільськогосподарські підприємства розвивають виробництво яловичини (телятини), створюючи спеціалізовані м'ясокомбінати. Тож аналіз показників надою, щільності поголів'я великої рогатої худоби з розрахунку на 100 га с.-г. угідь дозволить встановити чинники підвищення заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у групі досліджуваних підприємств. Крім того, показник заробітної плати на 100 га с.-г. угідь також забезпечує інформацією, необхідною для з'ясування причин таких змін (табл. 6).

6. Окремі показники галузі скотарства в сільськогосподарських підприємствах України, у тому числі по зонах, у 2010-му і 2016 рр. за спеціалізацією

По природно-економічних зонах	Рівень спеціалізації галузі, %											
	до 25,0			25,1-50,0			50,1-90,0			понад 90,1		
	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів
	2010 р.											
Україна	80,0	3476	6,68	240,9	4237	17,91	382,0	4215	31,27	712,3	4346	75,23
Степ	68,0	2968	5,66	190,5	4142	15,20	237,9	4720	20,01	-	-	-
Лісостеп	90,2	3845	7,10	279,4	4554	19,46	440,1	4736	33,31	1211,9	6229	140,84
Полісся	83,9	3416	9,15	219,1	3294	18,59	326,2	3382	30,27	471,1	2550	43,55
	2016 р.											
Україна	250,8	5200	7,60	637,3	6232	21,80	1099,0	6593	38,20	1212,7	4825	69,50
Степ	178,4	4596	6,51	509,3	6144	19,73	1061,4	8548	43,24	752,5	3342	105,70
Лісостеп	313,4	5600	8,49	712,1	6386	23,45	1159,7	7114	37,26	1418,1	5546	87,52
Полісся	184,9	4613	7,02	507,8	5815	18,77	985,6	5220	39,40	1008,7	3838	46,51

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.-г. за 2000 і 2016 рр.

За наведеними даними, у 2010 р. з підвищенням рівня спеціалізації виробництва продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах спостерігалось зростання надою з першої по четверту групу. В цілому по Україні у 2010 р. надій збільшився від 3427 кг у підприємствах із рівнем спеціалізації продукції скотарства до 25,0 % до 4346 кг у сільськогосподарських підприємствах із рівнем спеціалізації понад 90,1 %. Аналогічними зміни величини надою цього року виявилися в лісостеповій зоні - збільшилися від 3845 до 6229 кг (відповідно у першій і останній групах). У Степу також відбувалося підвищення надою, проте за повної відсут-

ності в цій зоні у 2010 р. сільськогосподарських підприємств із рівнем спеціалізації на продукції скотарства понад 90,1 %.

Поряд із зростанням надою цього року в групах сільськогосподарських підприємств за рівнем спеціалізації спостерігали суттєве збільшення щільності поголів'я великої рогатої худоби із розрахунку на 100 га с.-г. угідь. Зокрема, щільність поголів'я великої рогатої худоби по Україні збільшилася від 6,68 голів у підприємствах із рівнем спеціалізації до 25,0 % до 75,23 голів із рівнем спеціалізації понад 90,1 %. Аналогічні зміни досліджуваного показника були і в інших зонах України. При цьому суттєве зростання

щільності відзначено в Лісостепу - від 7,10 до 140,84 голів великої рогатої худоби відповідно у першій і останній групах.

За такими показниками 2016 р. відбулося збільшення надою від 5200 до 6593 кг відповідно в підприємствах із рівнем спеціалізації розвитку галузі скотарства до 25 %, 25,1-50,0 і 50,1-90 %. У підприємствах, віднесених до останньої групи (понад 90,1 %), показник середнього надою зменшився і становив 4825 кг. При цьому щільність поголів'я великої рогатої худоби збільшувалася з першої по останню групу від 7,6 до 69,5 голів. Як причину цього можна вказати те, що підприємства останньої групи з рівнем спеціалізації понад 90,1 % більшою мірою зорієнтовані на спеціалізоване виробництво яловичини (телятини). В окремих із цих господарств середньодобовий приріст великої рогатої худоби досягає 960 г.

Таким чином, розглядаючи заробітну плату на 100 га с.-г. угідь як один із показників соціальної ефективності, можна стверджувати, що підвищення рівня спеціалізації підприємств при виробництві продукції скотарства зумовлює зростання показника заробітної плати на 100 га с.-г. угідь (що супроводжується збільшенням величини оплати праці в галузі), збільшення щільності поголів'я великої рогатої худоби і підвищення продуктивності. Водночас за рівня спеціалізації галузі понад 90,1 % господарства переважно орієнтовані на виробництво яловичини (телятини), що також сприяє зростанню заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у цих підприємствах.

Висновки. За результатами сформовано наступні висновки: величину заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах можна розглядати як один із показників, за яким визначають рі-

вень соціальної ефективності розвитку аграрних підприємств, і галузі скотарства зокрема. Розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь вищий у галузі рослинництва порівняно з тваринництвом. Помітна різниця в заробітній платі і по зонах. Як виявилось, вона більша у підприємствах Лісостепу, тоді як найменша - у господарствах Степу.

У підприємствах, які спеціалізуються на виробництві тільки продукції рослинництва, розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь суттєво поступається перед підприємствами, що виробляють продукцію рослинництва і тваринництва. Саме в перших господарствах спостерігається збільшення чисельності сезонних працівників, яким заробітна плата сплачується лише в період сезонних робіт, і зменшення кількості постійних працівників, що у свою чергу знижує величину заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. Відповідно у цій ситуації така складова соціальної ефективності, як заробітна плата з розрахунку на 100 га с.-г. угідь, є невисокою.

Із підвищенням рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції тваринництва, у тому числі скотарства, величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь зростає. Це свідчить про позитивний соціальний ефект розвитку в сільськогосподарських підприємствах і галузі тваринництва у цілому, і галузі скотарства зокрема.

Отримані результати дослідження свідчать про необхідність подальшої розробки сукупності заходів, спрямованих на підтримку розвитку скотарства. Розвиток галузі сприятиме вирішенню як соціальних, так і економічних, екологічних проблем у контексті сталого розвитку сільського господарства.

Список бібліографічних посилань

1. Адаур Джон. Эффективная мотивация: как добиться максимальной отдачи от себя и других ; пер. с англ. Ю. Гельдберг. Москва : ЭКСМО, 2003. 254 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : КНЕУ, 2004. 624 с.
3. Гринів Б. Проблемні аспекти аналізу показників праці і зарплатомісткості товарообігу підприємств торгівлі. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 2. С. 150-154.
4. Грицаєнко М. І. Соціальний капітал у становленні підприємницької мережі аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 58-64.
5. Михайлова Л. І., Харченко Т. М. Особливості мотивації до праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 87-92.
6. Проволоцька О. М. Основні напрями оптимізації зарплатомісткості продукції вітчизняних підприємств. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Вип. 6. Ч. 3. 2014. С. 90-92.

References

1. Adaur, Dzh. (2003). *Jeffektivnaja motivacija: kak dobitsja maksimalnoj otdachi ot sebja i drugih [Effective motivation: how to achieve maximum return from yourself and others]*. Ju. Gheljdbergh (Trans.). Moscow: EKSMO [In Russian].
2. Andriichuk, V.H. (2004). *Ekonomika aghrarnykh pidpryjemstv: pidruchnyk [Economy of agrarian enterprises: a textbook]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
3. Hryniv, B. (2012). *Problemni aspekty analizy pokaznykiv praci i zarplatomistkosti tovaroobighu pidpryjemstv torghivli [Problematic aspects in the analysis of labor and salary capacity indicators of trade turnover at trade enterprises]. Ekonomichnyj analiz, 11/2, pp. 150-154 [In Ukrainian]*.
4. Hrytsaienko, M.I. (2017). *Socialjnyj kapital u stanovlenni pidpryjemnyckoji merezhi agharnoji sfery Ukrajinu [Social capital in establishment of an entrepreneurial network in the agrarian sector of Ukraine]. Ekonomika APK, 5, pp. 58-64 [In Ukrainian]*.

7. Сільське господарство України в 2017 р.: стат. зб. Київ, 2018. 134 с.

8. Ткачук В. А. Організаційно-економічні засади ефективної зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С. 82-87.

9. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. П. Рябоконт та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 86 с.

10. Шпикуляк О. Г., Пехов В. А. Формування та інституціоаналізація соціального капіталу в розвитку аграрного підприємства: методологічні аспекти оцінки. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 102-107.

11. Burke, L. and Logsdon, J.M. (1996) 'How Corporate Social Responsibility Pays Off' Long Range Planning. Vol. 29, No. 4. pp. 495-502.

12. David Crowther, Güler Aras (2008). Corporate Social Responsibility: Part 1. Principles, Stakeholders & Sustainability. URL : <https://bookboon.com/en/corporate-social-responsibility-part-i-ebook> (дата звернення 21.12.2018).

13. Maslow A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* 50 (1943), pp. 370-396.

14. McGregor D. The Human Side of Enterprise. Cambridge MA: MIT Press, 1966. Hh.3-20.

5. Mykhailova, L.I. & Kharchenko, T.M. (2016). Osoblyvosti motyvatsiji do praci v siljskoghospodarsjkykh pidpryjemstvakh [Features of motivation to work in agricultural enterprises]. *Економіка АПК*, 5, pp. 87-92 [In Ukrainian].

6. Provolotska, O.M. (2014). Osnovni napriamy optymizatsiji zarplatomistkosti produkciji vitczyznjanykh pidpryjemstv [Main optimization directions of salary capacity at domestic enterprises]. *Nauk. visn. Kherson. derzh. un-tu*, 6/3, pp. 90-92 [In Ukrainian].

7. *Siljsjke ghospodarstvo Ukrajinjy v 2017 r.: stat. zb. [Agriculture of Ukraine in 2017: statistical coll.]*. (2018). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

8. Tkachuk, V.A. (2015). Orghanizacijno-ekonomichni zasady efektyvnoji zajnjatosti siljskogho naseleennja [Organizational and economic principles of rural population's effective employment]. *Економіка АПК*, 9, pp. 82-87 [In Ukrainian].

9. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Riabokon, V.P., et al. (2017). Formuvannja socialjnogho kapitalu v instytucijnomu mekhanizmi aghrarnogho rynku [Formation of social capital in the institutional mechanism of the agrarian market]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

10. Shpykuliak, O.H. & Pekhov, V.A. (2015). Formuvannja ta instytucionalizacija socialjnogho kapitalu v rozvytku aghrarnogho pidpryjemnyctva: metodologichni aspekty ocinky [Formation and institutionalization of social capital in development of agrarian entrepreneurship: methodological aspects of evaluation]. *Економіка АПК*, 11, pp. 102-107 [In Ukrainian].

11. Burke, L. & Logsdon, J.M. (1996). How corporate social responsibility pays off. *Long Range Planning*, 29, No. 4. pp. 495-502 [In English].

12. David, C. & Guler, A. (2008). *Corporate social responsibility: Part 1. Principles, stakeholders & sustainability*. Retrieved from: <https://bookboon.com/en/corporate-social-responsibility-part-i-ebook> [In English].

13. Maslow, A.A. (1943). Theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, pp. 370-396 [In English].

14. McGregor, D. (1966). *The human side of enterprise*. Cambridge MA: MIT Press [In English].

Shyian N.I. Development of the cattle husbandry as a factor of social efficiency formation

The purpose of the article is to assess an impact of the cattle husbandry development on an employment level and an employee's salary in agricultural enterprises.

Research methods. In the research process the following methods were used: monographic for analysis of scientific approaches to consideration of social policy elements, their practical implementation; comparative analysis for comparison of salary level per 100 hectares of agricultural land in enterprises of Ukraine and by zones in the crop production and livestock husbandry, including the cattle husbandry; abstract and logical method for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. In the research was substantiated possible application of a salary level per 100 hectares of agricultural land as an indicator, which might be used for determining social efficiency development of agricultural enterprises and the cattle husbandry, in particular. A salary level per 100 hectares of agricultural land is higher in the crop production compared to the livestock husbandry. Moreover, its amount is the highest at enterprises of the Forest-Steppe zone, and the lowest - at enterprises of the Steppe zone.

In the enterprises specializing only in crop production, a salary level per 100 hectares of agricultural land is significantly lower than in those producing both crop and livestock products. Thus, in this situation, salary per 100 hectares of agricultural land as a component of social efficiency, is low.

With an increase in a level of enterprises' specialization in the livestock husbandry, including the cattle husbandry, a level of salary per 100 hectares of agricultural land is currently rising. This indicates a positive social effect of development in both the livestock husbandry, and the cattle husbandry at agricultural enterprises.

Elements of scientific novelty. There was proved that the cattle husbandry development must be considered as a factor of social efficiency increase in agricultural enterprises.

Practical significance. The research results have a practical value that lies in increase a level of social efficiency of agrarian enterprises with deepening of their specialization in the production of livestock and cattle husbandry. Tabl.: 6. Refs.: 14.

Keywords: social efficiency; salary; specialization; livestock husbandry; cattle husbandry.

Shyian Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of management and administration, V.V. Dokuchayev Kharkiv National Agrarian University (Dokuchaevske-2, Kharkiv region)

E-mail: Natashyian1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0625-8534>